

**ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ**

**Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти
сертифікована на відповідність ДСТУ ISO 9001:2015 / ISO 9001:2015**

Кафедра дизайну

**УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН /
UNIVERSAL DESIGN**

**ПРОГРАМА /
COURSE SUMMARY**

Київ 2025

Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу ДТЕУ заборонено

Автор: Наталія КОНДЕЛЬ-ПЕРМІНОВА, кандидат архітектури, с.н.с.,
доцент кафедри дизайну

Робочу програму розглянуто і схвалено на засіданні кафедри дизайну
2 жовтня 2025 р., протокол №4.

Рецензенти:

Руслана БЕЗУГЛА, завідувача кафедри дизайну ДТЕУ, доктор
мистецтвознавства, доцент, член Національної спілки
художників України,

Анна КИРІЙ, архітектор, засновник і керівник ТОВ «Архітектурно-проектна
група Анни Кирій», член Національної спілки архітекторів
України;

**УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН /
UNIVERSAL DESIGN**

**ПРОГРАМА/
COURSE SUMMARY**

ВСТУП

Програма дисципліни «Універсальний дизайн» підготовлено відповідно до Стандартів вищої освіти України зі спеціальності 022 Дизайн //

[https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/022-Dyzayn-bakalavr.28.07.pdf?_cf_chl_tk=4tZ8REJkUzSK0mHxiVCO2IbTmK1hFjBTb4kZL5Wbwu4-1763290995-1.0.1.1-](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/022-Dyzayn-bakalavr.28.07.pdf?_cf_chl_tk=4tZ8REJkUzSK0mHxiVCO2IbTmK1hFjBTb4kZL5Wbwu4-1763290995-1.0.1.1-XQJ4xwzz9ydjU0VoKucDqLddh.NsZ4HjDa.EF7z4ggU)

[XQJ4xwzz9ydjU0VoKucDqLddh.NsZ4HjDa.EF7z4ggU](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/022-Dyzayn-bakalavr.28.07.pdf?_cf_chl_tk=4tZ8REJkUzSK0mHxiVCO2IbTmK1hFjBTb4kZL5Wbwu4-1763290995-1.0.1.1-XQJ4xwzz9ydjU0VoKucDqLddh.NsZ4HjDa.EF7z4ggU) (від 21.11.2018 р. № 6) і призначена для студентів бакалаврату денної форми навчання галузі знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 022 «Дизайн» освітньої програми «Дизайн» підготовки бакалаврів ДТЕУ.

Програма складається з таких розділів:

1. Мета, завдання та предмет дисципліни.
2. Передумови вивчення дисципліни як вибіркової компоненти освітньої програми.
3. Результати вивчення дисципліни.
4. Зміст дисципліни.
5. Список рекомендованих джерел.

1. МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА ПРЕДМЕТ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення дисципліни «Універсальний дизайн» є оволодіння студентами теоретичними знаннями і практичними вміннями з дизайн-проєктування предметно-просторового середовища, транспорту, сервісів, каналів комунікацій з врахуванням принципів доступності та універсального дизайну.

Завданням вивчення дисципліни «Універсальний дизайн» є засвоєння принципів створення відкритого та інтегрованого суспільства для всіх, а також набуття умінь і навичок щодо аналізу проєктної ситуації, розроблення й реалізації ефективних дизайнерських стратегій, дизайн-проєктів предметно-просторового середовища, транспорту, сервісів тощо.

Предметом вивчення дисципліни є дизайн-проєктування предметно-просторового середовища, транспорту, сервісів тощо для забезпечення їх придатними (у максимально можливій мірі) для використання багатьма людьми без необхідності адаптації.

2. ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ВИБІРКОВОЇ КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

Перед вивченням навчальної дисципліни у студентів мають бути розвинуті наступні компетентності:

знання:

- теоретичних засад та провідних принципів універсального дизайну;
- основних підходів до формування предметно-просторового середовища («дизайн для всіх»);

- методів проведення досліджень в універсальному дизайні;
 - особливостей розроблення проєктів з універсального дизайну;
- вміння:*
- застосовувати теоретичні знання універсального дизайну для вирішення проєктних завдань;
 - здійснювати дослідження для визначення ключових потреб людей з інвалідністю та маломобільних груп населення;
 - розробляти проєкти з урахуванням принципів універсального дизайну та адаптувати дизайн відповідно до потреб людей з інвалідністю та маломобільних груп населення.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна «Універсальний дизайн» як вибіркова компонента освітньо-професійної програми «Дизайн» забезпечує оволодіння студентами загальними та фаховими компетентностями і досягнення ними програмних результатів навчання згідно із зазначеною ОПП ДТЕУ.

Номер в освітній програмі	Зміст компетентності	Номер теми, що розкриває зміст компетентності
<i>Загальні компетентності за освітньою програмою</i>		
1	Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності	1-3, 12
5	Здатність працювати в команді	7-9, 11, 12
7	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності	1-4, 7-8, 12
8	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.	1-8, 11, 12
9	Здатність зберігати та примножувати культурно-мистецькі, екологічні, моральні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.	1-4, 7-9, 11, 12
<i>Спеціальні компетентності за освітньою програмою</i>		
1	Здатність застосовувати сучасні методики проєктування одиничних, комплексних,	1-12

	багатофункціональних об'єктів дизайну	
2	Здатність здійснювати формоутворення, макетування і моделювання об'єктів дизайну	4-12
5	Здатність застосовувати знання історії українського і зарубіжного мистецтва та дизайну в художньо-проектній діяльності	1-4, 7-12
6	Здатність застосовувати у проектно-художній діяльності спеціальні техніки та технології роботи у відповідних матеріалах (за спеціалізаціями)	4-12
10	Здатність застосовувати знання прикладних наук у професійній діяльності (за спеціалізаціями).	10
<i>Програмні результати навчання за освітньою програмою</i>		
1	Застосовувати набуті знання і розуміння предметної області та сфери професійної діяльності у практичних ситуаціях	9-12
3	Збирати та аналізувати інформацію для обґрунтування дизайнерського проекту, застосовувати теорію і методику дизайну, фахову термінологію (за професійним спрямуванням), основи наукових досліджень	2-12
4	Визначати мету, завдання та етапи проектування	9-12
5	Розуміти і сумлінно виконувати свою частину роботи в команді; визначати пріоритети професійної діяльності	1-3, 9, 11, 12
6	Усвідомлювати відповідальність за якість виконуваних робіт, забезпечувати виконання завдання на високому професійному рівні.	1-4
7	Аналізувати, стилізувати, інтерпретувати та трансформувати об'єкти для розроблення художньо-проектних вирішень	3-12
8	Оцінювати об'єкт проектування, технологічні процеси в контексті проектного завдання, формувати художньо-проектну концепцію	2-12
12	Дотримуватися стандартів проектування та технологій виготовлення об'єктів дизайну у професійній діяльності	2-12
14	Використовувати у професійній діяльності прояви української ментальності, історичної пам'яті, національної самоідентифікації та творчого самовираження; застосовувати історичний творчий досвід, а також успішні українські та зарубіжні художні практики	9, 12
16	Враховувати властивості матеріалів та	11

	конструктивних побудов, застосовувати новітні технології у професійній діяльності	
20	Збирати та аналізувати інформацію для обґрунтування дизайн-діяльності, застосовувати управлінські та економічні методи	9-12

4. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Вступ. Поняття «універсальний дизайн». Соціальна відповідальність дизайнера

Поняття «універсальний дизайн» або «дизайн для всіх», «інклюзивний дизайн», «дизайн на всі випадки життя». Дизайн предметів, середовища, програм та сервісів, покликаний зробити їх максимально придатними для використання усіма людьми без необхідності пристосування чи спеціального дизайну.

Універсальний дизайн має схожі риси з рухом «зеленого» дизайну, який також пропонує принцип вирішення проблем проектування на основі базових цінностей екологічної відповідальності. Універсальний та «зелений» дизайн є сторонами одного процесу, але на різних стадіях розвитку. «Зелений» дизайн фокусує увагу на екологічній сталості, тоді як універсальний дизайн — на соціальній.

Зростання актуальності універсального дизайну в багатьох країнах, особливо в умовах зростаючого числа літніх людей. В основі філософії універсального дизайну — створення такого середовища, продуктів і послуг, які були б корисні всім, а не тільки людям з інвалідністю. Універсальний дизайн — дизайн усіх речей, в центрі уваги якого знаходиться людина і який враховує потреби кожного і кожної.

Подолання ізоляції та забезпечення рівних прав і можливостей людей з інвалідністю. Поняття «інвалідність», «особи з інвалідністю» (особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які під впливом різних бар'єрів можуть перешкоджати їх повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими).

Поняття «маломобільні групи населення». Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006), ратифікація Конвенції Законом України № 1767-VI від 16.12.2009. Заохочення, захист і забезпечення повного і рівного здійснення всіх прав людини і основних свобод усіма особами з інвалідністю, а також сприяння повазі до притаманної їм гідності. Нові підходи до питань «інвалідності». Бар'єри на шляху участі людей з інвалідністю в житті суспільства та шляхи їх подолання.

Універсальний дизайн — підхід до проектування предметів, середовищ, послуг і систем, які є максимально зручними, зрозумілими та доступними для найширшого кола користувачів незалежно від віку, фізичних, сенсорних, когнітивних можливостей чи соціального статусу. Термін сформульований у 1980–1990-х роках американським архітектором Роном Мейсом, який наголошував, що дизайн має бути зручним без потреби в адаптації або спеціалізованих рішеннях. Універсальний дизайн орієнтується на різноманіття

людей, а не на «середнього користувача»; запобігає дискримінації через дизайн; поєднує функціональність, естетику, ергономіку та етику.

Соціальна відповідальність дизайнера. Дизайнер формує середовище життя людини, а отже несе соціальну, етичну та професійну відповідальність за наслідки своїх рішень. Соціальна відповідальність дизайнера полягає: у створенні безпечних і зручних продуктів; повазі до гідності кожної людини; униканні виключення окремих груп користувачів; усвідомленні впливу дизайну на поведінку, культуру та якість життя. Дизайнер у XXI столітті — це не лише творець форми, а медіатор між суспільством, технологіями та людиною.

Універсальний дизайн як професійна етика. Універсальний дизайн формує ціннісну позицію дизайнера, вимагає критичного мислення, підтримує ідеї сталого розвитку та прав людини, є показником професійної зрілості дизайнера.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 1, 2.

Основний: 8 [с. 9-45, 167-213], 9 [с. 23-81].

Додатковий: 10 [с.65-75].

Інтернет-ресурси: 19, 20, 21.

Тема 2. Універсальний дизайн, інклюзія, доступність: співвідношення понять

Причини появи понять. Сучасний дизайн розвивається в умовах різноманіття користувачів; демографічних змін (старіння населення); підвищення уваги до прав людини; розвитку технологій і цифрових середовищ. Ці фактори сприяли формуванню трьох взаємопов'язаних, але не тотожних понять: доступність, інклюзія та універсальний дизайн.

Доступність (Accessibility) — сукупність умов і технічних рішень, які забезпечують можливість користування об'єктами, середовищами або сервісами людям з інвалідністю. Характерні риси: базується на нормах і стандартах; часто реалізується через спеціальні адаптації; орієнтована на окремі групи користувачів..

Доступність у різних сферах життєдіяльності людини. Поняття «доступність» як усунення існуючих бар'єрів, які заважають людині скористатися своїм правом на освіту, працевлаштування, відпочинок, охорону здоров'я, інформацію тощо. Доступність як показник того, якою мірою «продукт» або послуга можуть бути використані особою з інвалідністю так само ефективно, як вони використовуються людиною, яка не має інвалідності. Комплексний і універсальний підхід до оцінки стану доступності.

Принципи доступності (фізична доступність, безпека архітектурного середовища, інформативність, зручність) з урахуванням суттєвих специфічних характеристик. Компенсаторні та допоміжні засоби у формуванні доступного середовища, які допомагають забезпечувати рівні можливості для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних обмежень.

Інклюзія (Inclusion) — соціальний і культурний принцип, що передбачає рівну участь усіх людей у суспільному житті без дискримінації. Інклюзія виходить за межі фізичних обмежень; охоплює соціальні, культурні, гендерні, вікові аспекти; формує ціннісну рамку для дизайну. Інклюзія відповідає на питання: Хто залучений і хто залишається поза увагою? Інклюзія — соціальний принцип залучення різних груп людей.

Універсальний дизайн (Universal Design) — проєктна стратегія, що передбачає створення продуктів і середовищ, які є зручними для максимально широкого кола користувачів без необхідності спеціальної адаптації. Універсальний дизайн завчасно враховує різні потреби, а не усуває бар'єри постфактум.

Основні характеристики: орієнтація на різноманіття користувачів; профілактика бар'єрів ще на етапі проєктування; поєднання функціональності, естетики й етики. Універсальний дизайн відповідає на питання: Як проєктувати так, щоб не виключати нікого? Універсальний дизайн включає принципи доступності; реалізує ідеї інклюзії на практиці; є інструментом соціально відповідального дизайну.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 1, 2.

Основний: 8[с. 53-105], 9 [с. 81-117].

Додатковий: 10 [с. 18-28].

Інтернет-ресурси: 19, 20.

Тема 3. Соціокультурні аспекти універсального дизайну

Концепція «універсального дизайну» виходить за рамки питання доступності та пристосованості будівель і споруд. Соціальні, культурні, економічні аспекти універсального дизайну, що сприяють об'єднанню людей, які мають і чи не мають певних функціональних обмежень.

Створення інклюзивного суспільства або «суспільства для всіх» як одна з цілей соціального розвитку. Концепція «суспільства для всіх» — кожна людина має право брати участь у процесі економічного, соціального, культурного і політичного розвитку та користування всіма благами. Рівність, соціальна справедливість і повага до людської гідності, права і основні свободи є основоположними цінностями, які повинні розділятися і дбайливо охоронятися в будь-якому суспільстві. Вони не тільки зміцнюють соціальну згуртованість, але й сприяють скороченню масштабів або ліквідації багатьох корінних причин соціальних конфліктів.

Універсальний дизайн як соціокультурне явище. Універсальний дизайн — не лише набір проєктних принципів, а відображення соціальних і культурних цінностей суспільства. Він формується на перетині соціальної структури, культурних норм і традицій, уявлень про «нормальність» і «інакшість», прав людини та демократичних процесів. Дизайн стає інструментом соціальної інтеграції або, навпаки, виключення.

Культура різноманіття та універсальний дизайн. Сучасні суспільства є мультикультурними, багатовіковими й соціально неоднорідними.

Універсальний дизайн враховує вікову різноманітність, гендерні та соціальні ролі, різні моделі поведінки, культурні коди, символи, мову. Дизайн-рішення мають бути культурно чутливими, щоб не нав'язувати єдиний спосіб користування чи сприйняття.

Стереотипи, норми й дизайн. Багато дизайнерських рішень відтворюють усталені соціальні стереотипи: орієнтація на «середнього користувача»; ігнорування маргіналізованих груп; закріплення гендерних, вікових або тілесних норм. Універсальний дизайн спрямований на критичне переосмислення цих норм і створення середовища, де різноманіття є базовою умовою.

Ідентичність, пам'ять і простір. Архітектура, предметний дизайн і візуальні комунікації формують колективну пам'ять, відображають локальну ідентичність, задають сценарії соціальної взаємодії. Універсальний дизайн у цьому контексті поважає локальні традиції, працює з історичним контекстом, не знищує відмінності, а інтегрує їх.

Етика та соціальна відповідальність дизайнера. Дизайнер несе відповідальність за включення або виключення людей, впливає на соціальні практики, формує культуру користування. Універсальний дизайн як етичний вибір, що поєднує професійну компетентність і гуманістичні цінності.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 1,2.

Основний: 7 [с. 75-122]. 8 [с. 107-155, 169-221]; 9 [с. 117-295].

Додатковий: 7 [с. 67-75], 12 [с. 34-52, 146-200]; 14 [с. 144-187,]

Інтернет-ресурси: 19, 20, 21.

Тема 4. Принципи Універсального дизайну

Походження принципів універсального дизайну. Універсальний дизайн сформульований у 1997 році групою фахівців Північно-Каролінського університету (США) під керівництвом Рональда Мейса. Мета принципів — створення продуктів і середовищ, придатних для використання максимально широким колом людей без потреби адаптації. Принципи мають рекомендаційний характер, але широко застосовуються у дизайні, архітектурі, урбаністиці, цифрових середовищах.

Сім базових принципів Універсального дизайну.

1. Рівноправне використання (Equitable Use). Принцип рівності та доступності середовища для кожного — надання однакових засобів для всіх користувачів з метою уникнення уособлення окремих груп населення. Дизайн має бути корисним та легким у сприйнятті та використанні для людей з різним рівнем можливостей.

2. Гнучкість у користуванні (Flexibility in Use). Дизайн має забезпечити наявність широкого переліку індивідуальних налаштувань та можливостей з врахуванням потреб користувачів.

3. Простота та інтуїтивність (Simple and Intuitive Use). Дизайну повинна бути притаманна простота та інтуїтивно зрозуміле використання незалежно від досвіду, освіти, мовного рівня та віку користувачів.

4. Зрозуміла інформація (Perceptible Information). Сприйняття інформації незалежно від сенсорних можливостей користувачів. Дизайн сприяє ефективному донесенню всієї необхідної інформації до користувача, незалежно від зовнішніх умов або можливостей сприйняття користувачем.

5. Толерантність до помилок (Tolerance for Error). Припустимість помилок. Дизайн зводить до мінімуму можливість виникнення ризиків та шкідливих наслідків випадкових або ненавмисних дій користувачів

6. Низький рівень фізичних зусиль (Low Physical Effort). Дизайн сприяє дієвому та зручному використанню з мінімальним рівнем стомлюваності. Дизайн розраховано на незначні фізичні ресурси зусилля, що їх мають докладати користувачі.

7. Розмір і простір для підходу та користування (Size and Space for Approach and Use). Наявність необхідного розміру і простору при підході, під'їзді та різноманітних маніпуляціях незважаючи на антропометричні характеристики, стан та мобільність користувача.

Дизайн-проектування з урахуванням принципів Універсального дизайну. Принципи Універсального дизайну є засадничими при створенні безбар'єрного середовища, адаптації виробів під темп користувача, забезпеченні сумісності з різними технологіями і засобами, які використовують особи з обмеженими можливостями тощо. Принципи застосовуються комплексно, а не окремо. Вони є критеріями аналізу існуючих рішень, оцінювання дизайн-проектів, формування концепцій.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 1.

Основний: 7 [с. 43-109], 8 [с. 65-95]; 9 [с. 257-295].

Додатковий: 10 [с. 77-83], 14 [с. 2-46, 100-115, 190-227],

Інтернет-ресурси: 11, 19, 20.

Тема 5. Транспортна доступність

Поняття транспортної доступності як доступності самого транспортного засобу; як облаштована відповідно до чинних стандартів та потреб людей з інвалідністю і маломобільних груп населення транспортна інфраструктура (місця для паркування, входи до терміналів, ліфти та ескалатори, телефонні кабінки, заклади торгівлі та харчування на території вокзалів; універсальні туалетні кабінки; надання інформації у відповідних форматах тощо). Вимоги щодо доступності транспортної інфраструктури. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року (НТСУ) — системний програмний документ, який визначає цілі і завдання для розвитку транспортної галузі та враховує інтеграцію з європейською транспортною системою.

Транспортна доступність — це рівень зручності, безпеки та можливості користування транспортною інфраструктурою й послугами усіма групами населення, незалежно від віку, фізичних можливостей, сенсорних особливостей чи тимчасових обмежень мобільності. У контексті універсального дизайну транспортна доступність розглядається як складова

безбар'єрного середовища; умова соціальної інтеграції; елемент якості міського простору.

Цільові групи користувачів: люди з інвалідністю (маломобільні, з порушеннями зору та слуху); люди похилого віку; батьки з дитячими візками; діти; люди з тимчасовими травмами; пасажери з багажем.

Рівні транспортної доступності:

- інфраструктурний рівень / зупинки громадського транспорту; платформи, переходи, пандуси; тактильні елементи; освітлення та навігація/;
- транспортні засоби / низькопідлоговий транспорт; відкидні апарелі; місця для візків; аудіо- та візуальні оголошення/;
- інформаційна доступність / зрозумілі маршрути; контрастні схеми; цифрові сервіси; дублювання інформації/;
- організаційний рівень / графіки руху; навчання персоналу; правила обслуговування/.

Принципи універсального дизайну в транспорті: рівноправне користування, простота та інтуїтивність, низькі фізичні зусилля, безпека та толерантність до помилок, достатній простір для руху.

Державні будівельні норми щодо транспортної доступності.

Роль дизайнера: аналіз маршрутів користувача, участь у міждисциплінарних командах, формування інклюзивних рішень, етична та соціальна відповідальність.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 3, 5, 6.

Додатковий: 10 [с. 49-5413, 16 [с. 5-11].

Інтернет-ресурси: 19, 20, 21.

Тема 6. Інформаційно-комунікаційна доступність

Поняття «інформаційно-комунікативна доступність». Забезпечення вільного доступу до інформації та комунікаційних технологій для всіх користувачів, включно з особами з інвалідністю. Інформаційна доступність для людей з інвалідністю має враховувати ступінь і вид функціональних порушень.

Інформаційна доступність включає право шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї, що стосуються прав людини, громадянських, соціальних, політичних та економічних питань. Питання забезпечення інформаційної доступності стосується всіх аспектів життєдіяльності людей з інвалідністю: доступність інформації в транспорті, під час подорожі на вокзалах та аеропортах, у закладах харчування, лікарнях, аптеках; під час навчального процесу — випуск підручників абеткою Брайля або на електронних носіях; у програмах телебачення з використанням мови жестів; театральних спектаклях та творах мистецтва, матеріалах для голосування під час виборчого процесу тощо.

Комунікаційні засоби: спеціальні програми або пристрої, які допомагають людям з порушеннями слуху, зору або мови спілкуватися

ефективніше. Використання матеріалів у альтернативних форматах, надання послуги перекладу жестової мови, застосування допоміжних технологій у навчанні, під час іспитів тощо.

Інформаційно-комунікаційна доступність — забезпечення можливості отримувати, розуміти та використовувати інформацію і комунікаційні сервіси всіма користувачами незалежно від фізичних, сенсорних, когнітивних, мовних, цифрових обмежень. Універсальний дизайн розглядає інформаційно-комунікаційну доступність як базову умову рівноправної участі людини в суспільстві.

Основні групи користувачів: люди з порушеннями зору (сліпі, слабозорі); люди з порушеннями слуху; люди з когнітивними та нейровідмінними особливостями; люди похилого віку; мігранти, іноземці; користувачі з низькою цифровою грамотністю; користувачі в стресових або надзвичайних ситуаціях.

Сфери інформаційно-комунікаційної доступності:

- візуальна інформація / контрастність; читабельні шрифти; ієрархія інформації; піктограми та символи; простота композиції/;
- аудіоінформація / чіткість мовлення; гучність; дублювання текстом; субтитрування/;
- тактильна інформація /шрифт Брайля; рельєфні піктограми; тактильні карти/;
- цифрова доступність / вебдизайн та мобільні застосунки; адаптивність; навігація з клавіатури; сумісність зі скрінрідерами.

Принципи універсального дизайну в інформації: сприйнятність; зрозумілість; керованість; надійність.

Типові бар'єри: дрібний шрифт; низький контраст; перевантажені інтерфейси; складна мова; відсутність альтернативних форматів.

Правове забезпечення інформаційної доступності. Забезпечення основних міжнародних принципів доступу громадян до відкритої інформації: презумпція відкритості та вільного доступу до інформації; повнота та достовірність інформації; своєчасність надання інформації; обмеження права доступу до інформації відповідно до законних режимів доступу до інформації. Правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки особи в Україні, яке має нерозривний зв'язок із інформаційним законодавством. Захист інформації за умов цілісності — неможливості модифікації інформації неавторизованим користувачем; конфіденційності — інформація не може бути отримана неавторизованим користувачем.

Роль дизайнера: формування доступної візуальної мови, проєктування інформаційних систем, робота з текстом і структурою, етична відповідальність за включення користувачів.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 1, 2.
Додатковий: 10 [с. 58-63], 11.
Інтернет-ресурси: 18, 19, 20, 21.

Тема 7. Доступність архітектурного середовища. Частина 1

Поняття доступного архітектурного середовища. Доступність архітектурного середовища — властивість простору бути безпечним, зрозумілим і зручним для користування всіма людьми, незалежно від віку, стану здоров'я чи особливостей сприйняття. Доступність є базовою умовою реалізації універсального дизайну та прав людини. Вимоги щодо архітектурної доступності в усіх аспектах (громадські простори, будівлі, інтер'єри тощо).

Основні групи користувачів: люди з інвалідністю (моторною, зоровою, слуховою); люди похилого віку; батьки з дитячими візками; діти; люди з тимчасовими обмеженнями; користувачі з валізами, велосипедами тощо.

Типи бар'єрів у архітектурному середовищі: фізичні (сходи, пороги, вузькі проходи); просторові (складна навігація); інформаційні (відсутність зрозумілих знаків); психологічні (відчуття небезпеки, дезорієнтація).

Принципи універсального дизайну в архітектурі: рівність використання; гнучкість; простота та інтуїтивність; зрозуміла інформація; мінімізація зусиль; безпечність; достатній простір.

Основні елементи доступного середовища: входи та підходи; пандуси, ліфти; коридори, сходи; санітарні приміщення; громадські простори.

Компенсаторні та допоміжні засоби для формування доступного середовища з виключною увагою до людей з особливими потребами. Спеціальні конструкції або модифікації громадських просторів, будівель, які допомагають людям з фізичними обмеженнями пересуватися.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 3, 4, 5, 6.

Основний: 16 [с. 295-337].

Додатковий: 10 [с. 41-47], 16 [с. 5-11].

Інтернет-ресурси: 18, 19, 20.

Тема 8. Доступність архітектурного середовища. Частина 2

Доступність на різних масштабних рівнях:

- міський простір (вулиці, площі, зупинки);
- будівля (вхід, вертикальні зв'язки);
- інтер'єр (зони, меблі, освітлення).

Навігація та орієнтація в просторі: зорові, тактильні, звукові маркери; контрастні матеріали; логіка маршрутів; освітлення як засіб орієнтації.

Безпека та комфорт: уникнення ризиків; антиковзкі покриття; контроль шуму; акустичний комфорт.

Нормативна база. Нормативно-правові акти щодо доступності архітектурного середовища, затверджені центральним органом виконавчої влади з питань будівництва та архітектури — Державні будівельні норми України (ДБН), які охоплюють всі галузі народного господарства держави та регламентують діяльність різноманітних сфер життєдіяльності людини. ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд»: встановлення вимог до доступності будівель і споруд для маломобільних груп населення. ДБН В.2.3-

5:2018 «Вулиці та дороги населених пунктів» (вимоги до доступності вулиць, доріг та територій). ДБН Б.2.2-5-2011 «Благоустрій територій» (вимоги до благоустрою територій).

Сучасні тенденції в дизайні архітектурного середовища: безбар'єрні міста; інтеграція доступності з естетикою; сталі та екологічні рішення; партисипативний дизайн.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 3, 4, 5, 6.

Основний: 9 [с. 295-337].

Додатковий: 10 [с. 41-47], 16 [с. 5-11]..

Інтернет-ресурси: 18, 19, 20.

Тема 9. Дослідження в універсальному дизайні

Роль досліджень в універсальному дизайні. Дослідження в універсальному дизайні — системний процес вивчення потреб, можливостей, обмежень і досвіду різних груп користувачів з метою створення доступних, інклюзивних і ефективних дизайнерських рішень. На відміну від традиційного дизайну, універсальний дизайн не орієнтується на «середнього користувача», працює з різноманітним людським досвідом та починається з дослідження, а не з форми.

Людиноцентричний підхід. Основні принципи: емпатія; співучасть користувачів; тестування рішень; ітеративність процесу. Користувачі виступають співтворцями дизайну, а не пасивними споживачами.

Типи досліджень в універсальному дизайні.

Аналітичні (теоретичні) дослідження. Застосовуються на початкових етапах для збору даних, аналізу ринку та виявлення тенденцій. Серед них:

- аналіз аналогів і конкурентів — вивчення існуючих продуктів, їх переваг і недоліків.
- аналіз трендів — дослідження сучасних напрямів у дизайні, технологіях, ергономіці.
- SWOT-аналіз — виявлення сильних і слабких сторін продукту, можливостей і загроз.
- семантичний аналіз — дослідження сприйняття форми, кольору, стилю продукту.
- екологічний аналіз — оцінка впливу виробництва й утилізації продукту на довкілля.

Емпіричні (польові) дослідження. Застосовуються для вивчення поведінки користувачів, контексту використання, потреб і проблем. Серед них:

- спостереження — аналіз поведінки користувачів під час використання продукту
- інтерв'ю — глибинне опитування цільових користувачів.
- анкетування (опитування) — збір кількісних даних про вподобання або досвід користувачів
- денникові дослідження — користувачі записують свій досвід

використання продукту протягом певного часу

- етнографічні дослідження — спостереження за користувачами в їхньому природному середовищі

UX-дослідження — процес вивчення поведінки, потреб, мотивацій та досвіду користувачів під час взаємодії з продуктом, системою чи послугою. Етапи UX-дослідження: планування; вибір методів дослідження; проведення дослідження; аналіз отриманих даних (результати, висновки); презентація результатів

Етичні аспекти досліджень. Повага до користувачів; недискримінаційна мова; добровільна участь; відповідальність дизайнера за наслідки рішень.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 2.

Основний: 7 [с. 31-88].

Додатковий: 10 [с. 81-83]; 12 [с. 14-128, 218-252]; 13 [с. 95-201]; 14 [с. 2-46, 68-97, 166-220].

Інтернет-ресурси: 19, 20, 21.

Тема 10. Ергономіка, антропометрія та сенсорне сприйняття

Людина як міра дизайну. В універсальному дизайні людина розглядається не як «середній користувач», а як спектр тілесних, фізіологічних і сенсорних можливостей. Ергономіка, антропометрія та сенсорика формують наукову основу проектування, орієнтованого на комфорт, безпеку, доступність і гідність.

Ергономіка в універсальному дизайні. Ергономіка — наука про взаємодію людини з предметами, простором і системами. В універсальному дизайні ергономіка враховує різні пози тіла (сидячи, стоячи, у русі); включає тимчасові й постійні обмеження; працює з втомою, навантаженням, безпекою; забезпечує інтуїтивну взаємодію. Види ергономіки: фізична; когнітивна; організаційна.

Антропометрія: різноманіття тілесних параметрів. Антропометрія — система вимірювання параметрів тіла людини. В універсальному дизайні використовується не «середнє значення», а діапазон; враховуються: діти, люди похилого віку, люди з інвалідністю, різні культурні та етнічні групи. Ключовий принцип: Проектувати не для більшості, а для максимально широкого кола користувачів.

Сенсорне сприйняття як складова доступності. Сенсорне сприйняття включає: зір, слух, дотик, вестибулярне відчуття, пропріоцепцію. Універсальний дизайн враховує зниження або втрату окремих сенсорних каналів, сенсорну чутливість або перевантаження, різні стилі сприйняття інформації.

Мультисенсорний підхід. Ефективне середовище передає інформацію кількома каналами, не перевантажує користувача, дозволяє вибір способу взаємодії. Наприклад, поєднання візуальних, тактильних і звукових сигналів; контраст, текстура, температура, звук; просторові орієнтири.

Ергономіка як етична категорія. Ергономічні рішення впливають на

здоров'я, визначають рівень включеності, формують досвід гідності або виключення. Універсальний дизайн розглядає ергономіку не лише як технічну, а як соціальну відповідальність дизайнера.

Список рекомендованих джерел:

Основний: 7 [с. 49-61].

Додатковий: 10 [с. 28-31], 13 [с. 95-201], 14 [с. 2-45].

Інтернет-ресурси: 18, 19, 20, 21.

Тема 11. Проєктування та оцінювання універсальних рішень

Універсальне рішення як процес, а не результат. В універсальному дизайні важливим є не лише кінцевий об'єкт, а процес його створення, що включає: дослідження користувачів, формування сценаріїв використання, тестування, корекцію рішень. Універсальне рішення — адаптивна система, здатна працювати для різних груп користувачів без спеціальної модифікації.

Етапи проєктування універсальних рішень. Проєктування в універсальному дизайні включає:

- аналіз контексту (соціального, культурного, просторового, технологічного);
- визначення користувачів (різні фізичні, сенсорні, когнітивні можливості; тимчасові обмеження);
- формування вимог доступності (просторові, інформаційні, навігаційні, експлуатаційні);
- концептуальне проєктування (сценарії використання, універсальні принципи, альтернативні рішення);
- прототипування (макети, 3D-моделі, сценарні моделі).

Оцінювання універсальних рішень. Оцінювання є невід'ємною частиною проєкту та здійснюється на різних етапах. Основні методи:

- ергономічне оцінювання — оцінка зручності, безпеки, фізичних параметрів;
- юзабіліті-тестування — оцінка простоти використання;
- eye-tracking /відстеження руху очей — аналіз руху очей користувача під час взаємодії з продуктом або інтерфейсом;
- метод експертних оцінок — аналіз рішення групою фахівців;
- А/В-тестування — порівняння двох варіантів продукту або функцій.

Критерії якості універсального дизайну. Універсальні рішення оцінюються за такими критеріями: доступність, зручність, безпека, інтуїтивність, гнучкість, естетична інтегрованість. Важливо: рішення не мають виглядати «спеціальними» або «компенсаторними».

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 3, 4, 5, 6.

Додатковий: 10 [с. 31-33, 69-75], 11, 13 [с. 201-223], 14 [с. 204-227], 16 [с. 5-11].

Інтернет-ресурси: 18, 19, 20.

Тема 12. Універсальний дизайн в Україні

Формування ідеї універсального дизайну в українському контексті. Універсальний дизайн в Україні розвивається в умовах пострадянської просторової спадщини, трансформації міського середовища, євроінтеграційних процесів, російсько-української війни та зростання кількості людей з тимчасовими і постійними обмеженнями. Універсальний дизайн в Україні — це не лише дизайн, а інструмент соціальної відновлюваності та гідності.

Нормативно-правова база в Україні. Ключові документи: Конституція України (права і свободи людини); Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ратифікована Україною); ДБНи щодо доступності будівель і споруд; державні та муніципальні програми доступності; стандарти у сфері транспорту, освіти, культури. Обмеження нормативів: формальний підхід, відсутність комплексності, розрив між нормами і реальністю.

Українські практики універсального дизайну. Розгляд прикладів громадських просторів, транспортної інфраструктури, освітніх і культурних установ, житлового середовища, тимчасових і адаптивних рішень воєнного часу. Акценти: різний рівень якості, роль ініціатив «знизу», участь громадських організацій.

Бар'єри впровадження універсального дизайну. Основні проблеми: фрагментарність рішень, застарілі підходи проєктування, недостатня міждисциплінарність, обмежене залучення користувачів, дефіцит просвіти щодо принципів універсального дизайну

Роль дизайнера в українських реаліях. Дизайнер в Україні часто виконує ролі проєктувальника, фасилітатора, комунікатора, адвоката доступності. Універсальний дизайн стає етичною позицією та професійним вибором.

Перспективи розвитку універсального дизайну в Україні. Повоєнне відновлення міст і сіл; інклюзивне житло; універсальні освітні середовища; цифрова доступність; розвиток української школи універсального дизайну.

Список рекомендованих джерел:

Закони та нормативні акти: 1, 2, 3.

Основний: 8 [с. 251-275], 9 [с. 337-404].

Додатковий: 10 [с. 83-84], 11.

Інтернет-ресурси: 18, 19, 20, 21.

5. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Закони та нормативні акти

1. Конвенція про права людей з інвалідністю. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
2. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» № 2249-VIII від 19.12.2017. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
3. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17Text>
4. ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення». – URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3192362160978134152?doc_type=2
5. ДБН В.2.3-5:2018 «Вулиці та дороги населених пунктів». – URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3199686959802877315?doc_type=2
6. ДБН Б.2.2-5-2011 «Благоустрій територій». – URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3256066732866930460

Основний

7. Голмз К. Невідповідність: Як інклюзія формує дизайн. Київ: ArtHuss, 2024. 144 с.
8. Норман Д. Дизайн для кращого світу. Значущий, стійкий, орієнтований на людство. Київ: ArtHuss, 2024. 320 с.
9. Папанек В. Дизайн для реального світу. Київ: ArtHuss, 2020. 448 с.

Додатковий

10. Азін В. О., Байда Л. Ю., Грибальський Я. В., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн: навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О.В. К., 2013. 128 с.
11. Порадник щодо створення доступного середовища для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2018/poradnuk.pdf>
12. Адамс Ш. Як дизайн спонукає нас думати, відчувати, діяти. Київ: ArtHuss, 2022. 256 с.
13. Бюлі Л., Натолі Дж. UX-команда в одній особі: як вижити в дослідженнях і дизайні. Київ: ArtHuss, 2025. 286 с.
14. Вайншиенк С. М. 100 речей, які кожен дизайнер повинен знати про людей. Київ: ArtHuss, 2024. 256 с.
15. Дончак І.О., Лінда С.М. Пристосування житлового середовища для людей з обмеженими фізичними можливостями // Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. 127 с.

16. Куцевич В.В. Проектування середовища життєдіяльності з урахуванням потреб інвалідів // Будівництво України. 1999. № 3. С. 5-11.

17. Склярєнко Ю. Створення середовища життєдіяльності для інвалідів — це перехід до більш високого рівня комфорту для всіх людей // Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура, 2004. № 505. С. 306.

Інтернет-ресурси

18. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України: аналіт. доп. / [Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А.]. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. 24 с. — URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/dopovid.pdf>

19. Універсальний дизайн. — URL: <https://ud.org.ua/>

20. Національна Асамблея людей з інвалідністю (НАІУ). — URL: <https://naiu.org.ua/>

21. Річний звіт НАІУ 2024 «Об'єднані для захисту прав людей». — URL: <https://naiu.org.ua/archives/edition/richnyj-zvit-naiu-2024-pidsumky-roku-ta-dosyagnennya>

* Курсивом виділені джерела, що є у бібліотеці ДТЕУ